

WYBRANE POJĘCIA Z ZAKRESU RYNKU ROLNICZEGO

J. DIETL

Rynek produktów rolnych

Rynek produktów rolnych stanowi ogół stosunków wymiennych, towarowo-pieniężnych samodzielnie podejmowanych między osobami i instytucjami sprzedającymi surowce rolnicze lub ich przetwory — przedstawiającymi podaż, a osobami i instytucjami nabywającymi surowce rolnicze lub ich przetwory — przedstawiającymi popyt.

Niezbędnym warunkiem istnienia rynku jest zjawisko takiej wymiany towarowo-pieniężnej, gdy decyzje wymiany podejmowane są na rynku samodzielnie przez poszczególnych kontrahentów. Dzięki temu zarówno ceny oraz ilości dóbr i usług są wzajemnie zdeterminowane.

Pojęcia rynku nie należy utożsamiać z pojęciem handlu. Handel jako wymiana lub obrót odbywać się może w takim systemie gospodarczym, gdzie rynek jest poważnie ograniczony albo w ogóle nie istnieje, na przykład przy stosowaniu systemu rozdzielnictwa.

Rynek produktów rolnych obejmuje tylko te akty kupna-sprzedaży, które dotyczą produktów rolnych i ich przetworów. W ramach rynku produktów rolnych można wyodrębnić rynki odnoszące się do pojedynczego dobra. Tak więc można mówić o rynku mięsnym, zbożowym itp.

Rynek produktów rolnych może być ograniczony terytorialnie. Często zresztą pojęcie rynku stosowane jest do obszaru, na którym dokonywane są transakcje. Z punktu widzenia zakresu terytorialnego możemy wyodrębnić rynki lokalne produktów rolnych, krajowy rynek produktów rolnych, międzynarodowe rynki produktów rolnych obejmujące grupy państw (na przykład rynek rolny EWG) oraz rynek światowy produktów rolnych.

Nowicki: Rynek poza pojęciem abstrakcyjnym oznacza również ujęcie wymiany w formy organizacyjne na określonym terytorium o zasięgu większym (np. powiat, wydzielony rejon), lub mniejszym (np. plac w mieście). Może to w szczególnych przypadkach przejawiać się w postaci materialnej — pomieszczeń i urządzeń służących celom wymiany.

Majewski: W różnych ustrojach społeczno-gospodarczych występują na rynku różne podmioty, jako przedsiębiorstwa państwowe, spółdzielcze lub prywatne, przy tym rola ich może przybierać różny charakter. Wiąże się z tym mechanizm rynku określonych towarów — od całkowicie wolnej wymiany do absolutnego monopolu.

Obrót produktami rolnymi

Obrót produktami rolnymi jest to proces przesuwania masy towarowej (surowiec rolny lub jego przetwory) od producenta rolnego do zakładu przetwórczego, względnie bezpośrednio do konsumenta. W obrocie tym pośredniczą różne jednostki gospodarcze działające na rynku rolniczym. Uczestnikami obrotu mogą być nie tylko przedsiębiorstwa handlowe, ale również przemysłowe. Czynności spełniane przez te ostatnie tylko w pewnym zakresie mogą być zaliczone do działalności w dziedzinie obrotu produktami rolnymi (np. skup produktów rolnych oraz sprzedaż przetworów).

Pojęcie obrotu produktami rolnymi obejmuje wszystkie czynności związane z przesuwaniem masy towarowej, w szczególności magazynowanie, sortowanie, pakowanie, transport, czynności handlowe.

Odpowiednikiem pojęcia obrotu w literaturze anglosaskiej jest pojęcie „Marketing”.

Pojęcie obrotu produktami rolnymi jest szersze od pojęcia handlu. Wymiana bowiem pieniężno-towarowa nie jest niezbędnym warunkiem istnienia obrotu, podobnie istnienie rynku (mechanizmu rynkowego) nie warunkuje zjawiska obrotu produktami rolnymi. Przesuwanie bowiem masy towarowej od producenta do konsumenta może nie być związane z wymianą pieniężno-towarową i może odbywać się poza rynkiem.

Koszty rynku rolniczego

Koszty rynku rolniczego obejmują wszystkie nakłady ponoszone w procesie przechodzenia produktów rolnych ze sfery produkcji do sfery konsumpcji. Koszty te są ponoszone przez cały okres przebywania produktu rolnego na rynku, tj. od chwili jego wejścia na rynek aż do momentu jego sprzedaży konsumentom. Obejmują one koszty związane nie tylko bezpośrednio z obrotem towarowym, które na ogół ponoszone są przez aparat handlowy skupu, hurtu i detalu, ale także koszty związane z czynnościami przechowywania, ulepszania i przerobu surowców rolniczych. Pojęcie kosztów rynku rolniczego jest pojęciem szerszym od pojęcia kosztów obrotu rolniczego.

Koszty rynku (łącznie z kosztami obrotu) pokrywane są różnicą jaka występuje między płaconą rolnikowi ceną skupu z uiszczaną przez kon-

sumentów ceną detaliczną. Stąd też w piśmiennictwie ekonomicznym z tego zakresu przyjęto traktować rozpiętość między ceną skupu a ceną detaliczną jako pewien syntetyczny miernik kosztów rynku. W tak obliczonych kosztach rynku zawarty jest również zysk przedsiębiorstw handlowych i przemysłowych, oraz — w niektórych krajach — nadwyżki odprowadzane, zwłaszcza podatku obrotowego.

Jeżeli udział akumulacji w nadwyżce ceny detalicznej nad ceną skupu nie jest zbyt wysoki, to rozpiętość omawianych cen jest dosyć miarodajnym miernikiem jednostkowych kosztów rynku i zmiany tych rozpiętości mogą być uważane za funkcję zmian kosztów.

Koszty obrotu rolniczego

Koszty obrotu rolniczego obejmują wszystkie nakłady ponoszone na poszczególnych stadiach obrotu towarowego w procesie przesuwania masy towarowej ze sfery produkcji do sfery konsumpcji. Są to więc nakłady ponoszone w związku ze skupem produktów rolnych oraz nakłady ponoszone przez ogniwa hurtu na skutek zakupu, przechowania i sprzedaży, wreszcie zaś nakłady ponoszone w ogniwach handlu detalicznego. Są to więc nakłady związane pośrednio lub bezpośrednio z fizycznym przesuwaniem masy towarowej od producenta do konsumenta. Do kosztów obrotu rolniczego natomiast nie zaliczamy nakładów ponoszonych na przetwórstwo i ulepszanie masy towarowej. Pojęcie więc kosztów obrotu rolniczego jest węższe od pojęcia kosztów rynku rolniczego.

Synonimem kosztów obrotu rolniczego jest pojęcie kosztów obrotu produktami rolnymi oraz kosztów obrotu artykułami żywnościowymi. To ostatnie jednak pojęcie może być uznane za węższe, nie można bowiem do niego zaliczyć nakładów ponoszonych w związku z obrotem tymi produktami rolnymi, które nie są przeznaczone w formie przerobionej lub nieprzerobionej do bezpośredniej konsumpcji ludności (np. pasze), względnie nie są artykułami żywnościowymi (np. tytoń, wełna, konopie itp.).

Również pojęcie kosztów handlowych jest węższe od pojęcia kosztów obrotu rolniczego. Do kosztów bowiem handlowych zalicza się jedynie nakłady ponoszone w związku z obrotem towarowym, ale tylko przez przedsiębiorstwa handlowe, lub nakłady przedsiębiorstw przemysłowych związane jedynie z fizycznym przesuwaniem masy towarowej, a więc z wyłączeniem np. kosztów przechowania. Do kosztów obrotu rolniczego nie zalicza się kosztów obrotu artykułami produkcyjnymi zaopatrzenia wsi.

Marże na rynku rolniczym

Marża jest różnicą między ceną sprzedaży a ceną zakupu. W odniesieniu do rynku rolniczego marża globalna stanowi rozpiętość między ceną skupu a ceną detaliczną. W tym ujęciu przy założeniu rentowności przedsiębiorstw działających na rynku rolniczym w skład marży (globalnej) wchodzi: koszty rynku rolniczego, zyski przedsiębiorstw handlowych i przemysłowych oraz nadwyżki odprowadzane w niektórych krajach do budżetu państwa w postaci podatku względnie tzw. różnic budżetowych. Jak widać więc marża rynku rolniczego jest najczęściej wyższa od kosztów rynku rolniczego. Jeżeli jednak różnica cen detalicznych i cen zbytu produktów rolnych nie pokrywa faktycznych kosztów (deficyt poszczególnych pośredników obrotu), to koszty rynku rolniczego przewyższają marżę globalną.

Marża rynku rolniczego stanowi zatem sumę kosztów podatków i zysków związanych z procesami zachodzącymi na rynku dotyczącym obrotu, przechowania i przetwórstwa, a więc procesami związanymi z przesuwaniami produktów rolnych ze sfery produkcji do sfery konsumpcji.

Marża rynku rolniczego może być określona za pośrednictwem udziału ceny zbytu rolnika w cenie detalicznej. Można ją odnosić również do danego ogniwa obrotu towarowego. W tym wypadku marża jest z reguły różnicą między ceną zakupu a ceną sprzedaży. W ten sposób można mówić o marży: handlowej detalicznej, handlowej hurtowej, handlowej przedsiębiorstw skupu itp.

Marża handlowa łączna stanowi sumę marż wyznaczanych dla wszystkich szczebli obrotu towarowego, w których ten towar uczestniczy. Marża handlowa łączna obejmuje koszty obrotu rolniczego, podatki oraz zyski przedsiębiorstw uczestniczących w obrocie towarowym. W wypadku ponoszenia strat przez przedsiębiorstwa uczestniczące w obrocie marża handlowa nie pokrywa kosztów obrotu rolniczego. W tej sytuacji stosować można niekiedy pojęcie marży handlowej kompensacyjnej. Jest to marża handlowa, której poziom jest świadomie ukształtowany poniżej, względnie powyżej rzeczywistych kosztów handlowych. Marża handlowa obrotu rolniczego jest ceną usługi względnie usług handlowych. Różni się tym od innych cen, że nie występuje jako wielkość samoistna, ale jako składnik ceny sprzedaży towaru.

Świadczenie bowiem usługi handlowej pozostaje w związku z transakcjami kupna — sprzedaży.

Stosuje się również różne pojęcia marż handlowych w zależności od sposobu ich ustalania. Pojęcia te mogą mieć również zastosowanie w odniesieniu do rynku rolniczego. Marża handlowa kwotowa jest to marża wyznaczana jako kwota pieniężna niezależnie od ceny zakupu. Marża

handlowa kwotowo-procentowa (marża kombinowana) jest marżą składającą się ze stawki kwotowej (np.: od kwintala towaru) oraz procentu ceny. Marża handlowa-procentowa jest wyznaczona jako procent detalicznej lub hurtowej ceny towaru. Marża handlowa przedmiotowa jest to marża zróżnicowana dla poszczególnych towarów względnie ich grup.

Marża spekulacyjna jest różnicą między ceną równowagi rynkowej a ceną urzędową ustaloną poniżej ceny równowagi.

E f e k t y w n o ś ć r y n k u r o l n i c z e g o

Efektywność rynku rolniczego przejawia się w jego zdolności do zapewnienia równowagi między popytem a podażą produktów rolnych w danym okresie czasu. Osiągnięcie tego celu następuje za pośrednictwem działania mechanizmu rynkowego, który może być bardziej lub mniej ograniczony przez centralny urząd planowania. Uzyskanie równowagi rynkowej powinno nastąpić przy jak najniższych kosztach rynku, oraz przy zapewnieniu oddziaływania rynku na produkcję rolną i konsumpcję artykułów żywnościowych oraz ewentualnie inne dziedziny gospodarki zgodnie z założeniami polityki ekonomicznej.

Miernikiem efektywności rynku są koszty rynku. Także trudności nastęrcza wiązanie kosztów rynku z czynnościami spełnianymi w sferze rynku. W związku z tym trudno jest porównywać nakłady do wyników. Jeżeli koszty rynku ulegają zwiększeniu wraz z równoczesnym zwiększeniem usług rynkowych, nie można negatywnie oceniać wzrostu rozpiętości między ceną detaliczną a ceną zbytu produktów rolnych.

Pewnym miernikiem efektywności rynku może być również akumulacja pojęta jako wynik bilansowy zysków i strat jednostek działających na rynku produktów rolnych.

S t r u k t u r a r z e c z o w a i p r z e s t r z e n n a r y n k u r o l n i c z e g o

Pojęcie struktury rzeczowej rynku rolniczego stosowane jest dla oznaczenia ilości i charakteru jednostek gospodarczych działających na rynku oraz ustalenia zależności między nimi w procesie wymiany. Struktura rzeczowa obejmuje te związki we wszystkich ogniwach wymiany, tj. od momentu sprzedaży przez rolnika surowców rolnych do chwili dostarczenia przetworów konsumentowi.

Struktura rzeczowa rynku obejmuje również strukturę branżową rynku, to jest udział ilościowy lub wartościowy obrotów poszczególnymi surowcami rolnymi i ich przetworami w ogólnych obrotach rynkowych.

Pojęcie struktury przestrzennej rynku oznacza układ przestrzenny jednostek działających na rynku i przedmiotów wymiany.

Charakter struktury rzeczowej i przestrzennej rynku wiąże się ściśle z wartością zaangażowanego w procesie wymiany majątku trwałego i obrotowego.